

Tarih Felsefesi

M. Hanifi MACİT
Alper İPLİKÇİ

3. Baskı

M. Hanifi MACİT - Alper İPLİKÇİ

TARİH FELSEFESİ

ISBN 978-605-318-769-1
DOI 10.14527/9786053187691

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2019, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye’de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindex.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000’in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilmektedir.

1. Baskı: Ocak 2017, Ankara
3. Baskı: Aralık 2019, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1 İskitler/ANKARA
Tel: 0312-3411020
Faks: 0312-3413050

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Prof. Dr. M. Hanifi MACİT

1976 yılında Erzurum / Oltu'da doğdu. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden 2002 yılında mezun oldu. Siyaset felsefesi alanında 2009 yılında doktorasını bitirdi. 2012 yılında siyaset felsefesi alanında Doçent, 2017 yılında Profesör oldu. Halen Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yazarın, elinizdeki eserin dışında, siyaset felsefesi, tarih felsefesi ve etik konularını içeren 3 kitabı, edisyon kitaplarda bölüm yazarlıkları ve makaleleri bulunmaktadır.

Alper İPLİKÇİ

1988 yılında Erzurum'da doğdu. 2012 yılında Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimine başladı ve 2015 yılında eğitimini sürdürdüğü enstitüye bağlı olarak Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2015 yılında yüksek lisans eğitimini tamamlayarak bağlı bulunduğu enstitüde doktora eğitimine başladı ve halen doktora eğitimini sürdürmektedir. Bu eser dışında yayınlanmış ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli çalışmaları (makaleleri ve bildirileri) bulunmaktadır.

ÖN SÖZ

Tarih Felsefesi başlığını taşıyan bu çalışma, öncelikle tarih felsefesinin ne'liğini ve tarih felsefesi sorunlarını/sorularını konu edinmektedir. Bunların en can alıcısı olan iki soru çalışmamızın giriş bölümünü oluşturmaktadır. Bu sorulardan ilki; tarihsel gerçeklerden söz ederken belgelerin, mutlak gerçekliği bize verip veremeyeceği, ikincisi ise tarihçilerin gerçekler diye sunduğu şeylerin sonradan gerçekler olarak düzenlenen parçalı tanımlar veya geçmişin izlerinin olup olmadığıdır.

Diğer taraftan tarihsel süreçten ne anlaşılması gerektiği ve yine tarihsel süreçlerin neler olduğu da açıklayıcı bir üslupla ele alınmıştır. Tarihsel süreçler, içinde yaşanılan evrenin anlaşılması ve açıklanmasına dair ileri sürülen çeşitli görüşler oluşturmakla kalmayan, aynı zamanda geleceğe yönelik tasarımları da ihtiva eden anlama biçimleridir. Bu anlama biçimlerine de çalışmamızın ilk bölümünde yer verilmiştir.

Tarih üzerine değerlendirmeleri olan önemli düşünürlerin dile getirdikleri görüşler çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Bu çalışmada Antik Dönem tarih yazıcılığının en önemli simalarından olan Herodotos'tan çağımızın yine en önemli düşünürlerinden biri olan M. Foucault'ya kadar yer verilmiştir. Düşünürlerin tarih konusu üzerine yapmış oldukları değerlendirmeler, dönemin ruhundan bağımsız olmadığı için her döneme dair açıklayıcı bilgiler de mevcuttur.

Son olarak bu çalışmaya tashih ve redaksiyon katkılarından dolayı Sayın Önder İPLİKÇİ'ye ve esere yayınları arasında yer veren Pegem Yayınlarına teşekkürü bir borç biliriz.

M. Hanifi MACİT

Alper İPLİKÇİ

2019

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
Giriş.....	1
Tarih Felsefesi Nedir, Soruları Nelerdir	7
a. Tarih üzerine felsefe yapmak olanaklı mıdır	13
b. Tarihin bilgisine tutarlı bir biçimde, belli bir düzen içerisinde bütünsel olarak ulaşılabilir mi	13
c. Olguların tarihsel süreçteki gidişlerini belirleyen evrensel ve soyut yasalar mevcut mudur	14
d. Tarih belli bir amaca sahip midir.....	15
e. Tanrı'nın tarihte tecellisi söz konusu mudur	16
f. Tarih politik bir etkinlik midir	16
g. Tarihi belgeler hakikatin ifadesi midir	18
1. TARİHSEL SÜREÇ NASIL ANLAMLANDIRILMALIDIR?	20
1.1. Döngüsel Tarih	20
1.2. İlerlemeci Tarih	22
1.3. Anlamacı Tarih.....	25
2. İLKÇAĞ'DA TARİH: YUNAN VE ROMA	28
2.1. Herodotos / Thukidides ve Aristoteles.....	29
2.2. Livius ve Tacitus	32
3. İSLAM VE BATI ORTAÇAĞINDA TARİH.....	34
3.1. Batı Ortaçağı.....	35
3.1.1. Saint Augustinus (354-430).....	35
3.2. İslam Ortaçağı	39
3.2.1. İbn Haldun (1332-1406).....	39
4. AYDINLANMA VE TARİH	46
4.1. Aydınlanma ve İlerleme Düşüncesi.....	46
4.2. Giambattista Vico (1668-1744)	48
4.3. Voltaire (1694-1778).....	54
4.4. Immanuel Kant (1724-1804)	58
4.5. Johann Gottfried von Herder (1744-1803).....	68

5. 19. YÜZYIL: TARİH YÜZYILI	77
5.1. Alman İdealizmi.....	77
5.1.1. Johann Gottlieb Fichte (1762-1814).....	77
5.1.2. Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775-1854)....	84
5.1.3. Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831).....	91
5.2. Tarihin Nesnel İnşası	99
5.2.1. Auguste Comte (1798-1857)	99
5.2.2. Karl Marx (1818-1883)	105
5.3. Hermeneutik Tarih Anlayışı.....	112
5.3.1. Wilhelm Dilthey (1833-1911).....	112
5.4. Zamana Aykırı Düşünceler.....	120
5.4.1. Friedrich Nietzsche (1844-1900)	120
6. 20. YÜZYIL (TARİHİ YENİDEN DÜŞÜNMEK)	125
6.1. Oswald Spengler (1880-1936)	125
6.2. Robin George Collingwood (1889-1943)	129
6.3. Arnold Joseph Toynbee (1889-1975)	135
6.4. Hans Georg Gadamer (1900-2002)	139
6.5. Karl Raimund Popper (1902-1994)	144
6.6. Varoluşçu Tarih	151
6.6.1. Jean Paul Sartre (1905-1980).....	152
6.7. Post-Modern Tarih	159
6.7.1. Michel Foucault (1926-1984)	161
KAYNAKÇA	171

GİRİŞ

“Bir bilime, bir bilgiye giriş demek, o bilimin, o bilginin temel sorun alanları üzerine durmak demektir. Bunun için sorulacak ilk soru şudur”¹: “Tarih Nedir?” Terim olarak tarih, düşünmenin özel bir formudur. İnsanın bilmediği bir şeyi araştırma denemesine giriş ya da araştırmanın bir türüdür. Çünkü bilim, bilmediğinizi bilme² teşebbüsüyle başlar ve şekil alır. Tarih bilimi bu temel kabul ile başlar

Bilim, bilmediğinizi bilme teşebbüsünün şekillendirdiği bir şeydir. Tarih bilimi de bu temel kabul ile başlar ve tarihçinin işi kanıtları yorumlayarak değerlendirmektir.

ve tarihçinin anahtarı, kanıtların yorumlanarak değerlendirilmesidir. İnsanın öz serüveni olan tarih insan varlığının kendisini bilmesi demektir ve bunun için insanın geçmişini bilmesi gerekmektedir. Dinamik ve kompleks bir disiplin olan tarih “*insanın hikayesini bilme*” etkinliğidir.

Bu bilme etkinliğinin tanımı üzerinde bir uzlaşma söz konusu değildir. Ancak belirli kavramlar çerçevesinde yapılan değerlendirmeler veya tanımlamalar onu ortak bir anlamının konusu da kılmaktadır. Bu tanımlara bakacak olursak:

- *Burkhardt, tarihi, bir çağın not etmeye layık bulduğu şeyin kaydı olarak tanımlıyor.*
- *H. G. Wells, tarihin özünde bir fikirler tarihi olduğunu savunuyor.*
- *Marc Bloch'a göre tarih, zaman içindeki insanın bilimidir.*
- *Meyerhof tarihi, her şeyin kaydedilmediği, toplumsal önem taşıyan insan faaliyetlerinin bir hesabı olarak tanımlıyor. Ona göre tarih, toplumun hafızasıdır.*
- *E. H Carr açısından tarih, geçmiş ve gelecek arasında bitmeyen bir diyalogdur.*

1 Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 17.

2 John Koskey Chang'ach, *Development of Philosophy of History Since 1900*, Open Science, New York U.S.A., 2015, s. 23-24.

- Arthur Marwick'e göre, kendi bilgisi ve hafızası olmayan bir toplum serseri bir toplumdur.
- Levi Strauss'a göre tarihi görmezlikten gelenler bugünkü unsurları tartma ve kendi rotasyonlarını değerlendirme imkânını kaybetmeye mahkûmdur. Çünkü şimdiki zaman geçmiş üzerine kurulmuştur.
- Cicero'ya göre tarih, eğer sizden önce ne olduğunu bilmiyorsanız sonsuza kadar çocuk kalacaksınız demektir.³

Yukarıda verilen tanımlar dikkate alındığında tarihin, olay, hafıza, değişim, geçmiş, gelecek, zaman ve mekân çerçevesinde tanımlandığı görülmektedir. Bunun için tarihçilerin çabasının ne olduğunu ifade etmek tarihin ne anlama geldiğinin anlaşılması açısından bize yol gösterici olacaktır.

- I. Tarih insanı araştırır. Bu anlamda tarih, insanların gelişimi, başarısı ve kahramanlıklarını bilgi merkezli ele alan bir disiplindir.
- II. Tarih zaman içindeki insanla ilgilendir. Bu nedenle zaman faktörü tarihin özüdür. Tarihteki her olay belirli bir zaman diliminde vuku bulur. Bunun için insanlık tarihi insanın zaman içindeki gelişim sürecidir. Çünkü insan taş devrinden internet çağına uzanan bir değişim ve gelişimin hikâyesidir.
- III. Tarihin bir diğer önemli kavramı mekândır. Tarih bireyler, uluslar, kurumlar ve gruplar kadar onların fiziki ve coğrafi çevresiyle de ilgilidir.
- IV. Tarih geçmişten günümüze dereceli olarak değişerek gelen durumların izah edilme teşebbüsüdür. Tarihin görevi de bu değişimi incelemek ve göstermektir.

3 Chang'ach, s.23-24.

- V. Tarih geçmiş ve gelecek arasında bir diyalogdur. Tarihçiler geçmişin önemli olaylarını seçerek onları inceler ve yeni amaçlar çerçevesinde değerlendirir.
- VI. Tarih insan bilincinin hem bireysel hem kolektif büyüme hikâyesinin araştırılmasıdır.⁴

Bütün bu değerlendirmeler dikkate alındığında unutulmaması gereken şey; “tarih” ya da “historia”nın çift anlam içeren bir sözcük olduğudur. Tarih denilince ilk olarak tarih bilimi anlaşılmaktadır. Tarih bilimini bilim yapan asli unsurlar ise tarihin kendine özgü, kesin-kritik ve objektif ölçütleridir. Tarihçilerin, tarihi bir bilim olarak görmeleri, insanın zengin ve karmaşık geçmişini olduğu gibi bilmeyi istemelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan tarih sözcüğü, insanların yaşamış oldukları olayların toplamına, insanın geçmişine verilen isimdir. Böylece bu kavram, insanın farklı zamanlardaki eylemlerini de insani alanda meydana gelen din, politika, sanat ve kültür gibi hareketleri, başarıları ve savaşları da dile getirmektedir. ⁵Hatta genel olarak tarihin asli anlamının bu olduğu da savunulmaktadır. Ve bilim olarak tarihin, yeni olmasına karşın, insani yapıp etmelerin, yani reel tarihin de bir o kadar eski ve doğal olarak insanla yaşıt olduğu ifade edilmektedir.

Tarih kavramı, hem geçmişi araştırın disiplin, hem de insanlığın geçmişinin bizzat kendisi anlamına gelecek şekilde çift anlam içermektedir.

İlk anlamıyla “hikâye etmek, nakletmek, anlatmak” anlamlarına gelen tarih, insanın merakı sonucu ortaya çıkmıştır. İnsanın kendi kökeni ve geçmişte kalmış olaylar üzerine duyduğu merak, bu bilimin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu disiplin, insan geçmişini betimlerken, onun tüm etkinliklerini ele almaktadır. Böylece tarih, yer ve zaman bağlamında, geçmişteki toplumsal olayları, aralarında ilişki kurmaya çalışarak anlatan bilim-

4 Chang'ach, s. 25.

5 Nermi Uygur, “Tarih Felsefesinin Yolu”, *Felsefe Arkivi*, Cilt:3, Sayı:3, 1957, s. 135-136.

dir.⁶ Bu anlamıyla tarih, olması gerekeni değil, olanı anlatmalıdır. Buna göre çift anlamlılığı içerisinde birinci anlamıyla tarih, insanlık süreciyle ilgili bilgi verme etkinliğidir. İkinci anlamıyla, tarihin bizzat kendisi, tarih biliminden ve tarihçiden bağımsız olan şeydir.⁷ Dolayısıyla sıklıkla iki farklı kullanımı arasında bir çelişki oluşan sözcük, geçmiş olarak tarih ve tarihî geçmişin bir hesabı olarak tarih - ki ikincisi tarih bilimi olarak karşılık bulmaktadır - şeklinde iki ifadeye sahip olmaktadır. Ayrıca burada sorulabilecek başka bir soru da “Tarihin amacı nedir?” sorusudur. Buna bağlı olarak “Tarihi neden/niçin okuyoruz?” sorusunun olası birçok yanıtı bulunmaktadır: “insanın kendi iyiliği için, geçmişle ilgili gerçeği bulmak amacıyla, nereden geldiğimizi anlamaya çalışmak için, belirli bir olayın neden yaşandığını anlamaya çalışmak için, tarihi yasaları bulmak ve keşfetmek için, günümüzdeki eylemleri haklı kılmaya çalışmak için”⁸ türünden ifadeler bu soruya verilebilecek cevapları ihtiva etmektedir.

Yukarıda dile getirilen bu çifte anlam, tarih felsefesinde de geçmişin felsefesi ve tarih bilimi felsefesi şeklinde kendini göstermektedir.⁹ İlk anlamıyla “Tarih nedir?” sorusunun özü, “Tarihi olgu nedir?” sorusunda kendisini gösterir. Bir kısım tarihçiye göre tüm tarihçiler için geçerli olan ve tarihin temelini meydana getiren belli başlı olgular bulunmaktadır. Geçmişe dair herhangi bir şeyin, meselâ bir çömlek parçasının kökenini, dönemini belirleme veya ne dediği belirlenemeyen bir yazıtı çözme veya bunlara dair kesin bir tarih ortaya koyma gibi uzmanlık gerektiren çeşitli hüneler, tarihçinin asli görevi olarak ondan beklenemez. Çünkü bütün tarihçiler için temel olgu olarak kabul edilen böylesi bilgiler, tarihin bizzat kendisinden ziyade tarihçilerin ele aldığı hammadelerdir. Bu nedenlerdir ki tarihi olguları daha yakından analiz etmek gerekir. Zira kamuoyunu

6 Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, s. 23-24, 27.

7 Mustafa Çevik, *Tarih Felsefesi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2014, s. 1.

8 Paul Newal, *The Philosophy of History*, <http://www.galilean-library.org> (2005), s.1.

9 Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2001, s. 13.

etkilemeye çalışan bir gazeteci, kendisinin nasıl ki kamuoyuna tesir etme isteğinin uygun olguların seçilmesi ve düzenlenmesi ile ilgili olduğunu bilirse, aynı şekilde tarihçinin de olgularla böyle bir ilişkisinin olduğu unutulmamalıdır. Bunun içindir ki olgular, tarihçi onlara başvurunca bilgi vermektedir, olgulara nasıl bir sıralamaya göre veya ne gibi bir bağlam çerçevesinde öncelik verileceğinin kararı tarihçiye aittir. Bu ise tarihçilerin zaman zaman mutlak hakikatmiş gibi bize sunduklarının aslında olgular çokluğu içinden seçilenler olduğunu unutmamayı gerekli kılar. Tarihçi zorunlu olarak seçmecidir. E.H. Carr'ın ifadesiyle de; “*tarihi olguların oluşturduğu, tarihçinin yorumundan bağımsız ve nesnel bir sert çekirdeğin var olduğuna inanmak ahmakça, fakat silinmesi çok güç bir yanılgıdır.*”¹⁰ Hatta bu problem öyle bir noktaya varır ki birçok kişi tarihi araştırma etkinliklerini tam anlamıyla özneliğin hüküm sürdüğü bir alan olarak tarif eder. Bu iddiada olanlar açısından tarihçi “*tıpkı bir balıkçının tablasındaki balıklar gibi, belgeler, yazıtlar vb. içinde olgular hazır dururlar. Tarihçi onları alır, evine götürür, pişirir canı nasıl istiyorsa o şekilde sofraya koyar.*”¹¹ Onların sofraya yalın, sade ve en doğal haliyle konulmasını isteyenlerin var olduğu gibi, onları soslayan, gerçekliklerinden koparıp olduğundan farklı sunmak isteyenler de vardır. Bu isteklerin ikinci türünün çok yaygın bir tutum olduğu da bilinmektedir. Ancak şu unutulmamalıdır ki geçmişte bugünkü zihniyetimiz, sorunlarımız, değer yargılarımız, dünya ve topluma dair fikirlerimiz ile inceliyoruz. Doğal olarak her tarihi dönemin yorumu kendi içerisinde yeni anlamlar ihtiva etmektedir.¹² Ayrıca zaman dışı bir tarihten söz etmek de olanaksızdır. Bu, sadece edebi bir deneme olurdu ki bu da tartışmaya açıktır. Çünkü böyle bir denemede de bizim tarihselliğimizin izleri vardır.

10 Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 13-14.

11 Carr, s.12.

12 Marc Ferro vd, *Tarihler ve Yorumları*, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s.13.